

ПОЕТИКА МАЛОЇ ПРОЗИ ГНАТА ХОТКЕВИЧА: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 1(49)
УДК 82.0:821.161.2

DOI:10.24144/2663-6840/2023.1(49).83–89.

Луцак С., Вівчарик Н. Поетика малої прози Гната Хоткевича: особливості художнього мислення; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена вивченню малої прози Гната Хоткевича, формо-змістові параметри якої залишаються малодослідженими, що й зумовлює актуальність розвідки. Метою статті є вивчення жанрово-композиційних та стилістичних особливостей малих художніх форм, що дозволяє вияскривити творчу постать письменника на тлі тогочасного літературного процесу кінця XIX – початку XX століть. Із мети випливає ряд завдань: проаналізувати жанрове різноманіття малої прози митця; виявити характерні ознаки його ідіостилу, зокрема художні прийоми; охарактеризувати композиційні особливості малої прози; проілюструвати вияви паралелізму, які розширюють контекст та впливають на сприйняття проблематики творів.

У статті коротко охарактеризовано ранню творчість Гната Хоткевича, його перші мистецькі пошуки в контексті відгуків тогочасної літературної критики, яка звинувачувала автора то у вульгарно-соціологічних підходах, то в декадансі. Найбільш виразно модернізм Гната Хоткевича виявився в малій прозі, на чому акцентували увагу як його сучасники, так і літературознавці другої половини XX – початку XXI століття.

На основі детального аналізу збірки «Життєві аналогії» встановлено, що принципи асоціативності та паралелізму домінують у художньому мисленні митця і слугають важливим композиційним прийомом. Збірка складається з IX частин, у кожній з яких на основі асоціативності поєднано 2 новели з окремими сюжетами і героями, що розширює й поглиблює проблемно-тематичний зріз творів на основі їх параболічності. Увага зосереджена на певних психологічних станах, сплесках почуттів, проявах людських і тваринних інстинктів, несподіваних поворотах долі, «театральності» світу, що посилюють відчуття невідворотності смерті, жаху та безвиході. Символічні деталі дозволяють розширити контекст та виявити аналогії між світом людей та природи. Щоб глибше передати внутрішні конфлікти та переживання героїв, Гнат Хоткевич нерідко вдається до синтезу мистецтв, асоціацій, паралелізму, особливо з музичної сфери, що зумовлено біографічним чинником і, у свою чергу, посилює модерністський дискурс його малої прози (гра на сцені/життя, музика/почуття, колористика/емоції).

Ключові слова: Гнат Хоткевич, художнє мислення, модернізм, жанр, образ, асоціації, аналогії, паралелізм, психологізм.

Постановка проблеми. Гнат Хоткевич відомий як письменник, перекладач, етнограф, критик, мистецтвознавець, режисер, громадський діяч. Він автор повістей, романів, новел, оповідань, нарисів. Його різножанровий доробок часто ставав об'єктом досліджень (А. Балаболченко, Р. Коломієць, О. Криницька, Ф. Погребенник, О. Подолячук, І. Приходько, Н. Шумило та ін.), проте окремі аспекти і досі потребують детальнішого вивчення.

Аналіз досліджень. Гнат Хоткевич розпочав творчу діяльність із журнальних публікацій малої прози, а збірку оповідань «Добром усе переможеш» (1899) надрукував під псевдонімом Г. Галайда. Наступна збірка «Поезія в прозі» (1902), до якої увійшло сім текстів медитативно-елегічного характеру, уже привернула увагу літературних критиків, зокрема С. Єфремова, І. Франка. Згодом І. Приходько зауважила, що це було письмо в «фантазійно-модерному стилі» в «руслі нетрадиційних способів письма XX ст., навіть якщо це є певна данина моді, той у цьому випадку збірка є свідченням того, що письменнику підвладні різні типи прози» [Приходько 1993, с. 98]. Досі малодослідженими залишаються формо-змістові параметри малої прози Гната Хоткевича, що й зумовлює актуальність статті. Виокремлення та аналіз характерних жанрово-композиційних та стилістичних особливостей ма-

лих художніх форм дозволить вияскривити постать письменника на тлі тогочасного літературного процесу.

Мета розвідки – виявити та охарактеризувати жанрові та композиційні особливості малої прози Гната Хоткевича, які вирізняють його з-поміж інших митців. Для реалізації цієї мети необхідно виконати ряд завдань:

- проаналізувати жанрове різноманіття малої прози письменника;
- дослідити характерні прояви ідіостилу, зокрема художні прийоми, які використовує автор;
- охарактеризувати композиційні особливості малої прози;
- виявити та проілюструвати прояви паралелізму, які розширюють контекст та впливають на сприйняття проблематики творів.

Об'єктом дослідження обрано малу прозу письменника, зокрема збірку «Життєві аналогії».

Предметом наукової розвідки є жанрово-композиційні особливості малої прози Гната Хоткевича.

Мета і завдання вказують на необхідність використання таких наукових методів дослідження, як аналіз й синтез (розглядаються тематичні, структурні рівні, на тлі яких виокремлюється конкретна ідея), історико-функціональний (розглянуто дина-

міку сприйняття творчості Гната Хоткевича), частково біографічний (зв'язок тематики творів із біографією автора), герменевтичний (інтерпретація художніх текстів). Для характеристики жанрово-стильових особливостей малої прози використано теоретичні праці І. Денисюка, Д. Наливайка та ін., що сприяють осмисленню структурних взаємозв'язів і домінант авторської картини художнього світу.

Виклад основного матеріалу. Збірку «Поезія в прозі» (1902) «критика оцінила як модерністську зі знаком мінус (до речі, у свідомості багатьох понять «модернізм» і «декадентство» на той час отожднювались)» [Шумило 2003, с. 11]. С. Єфремов, прочитавши цю збірку, зарахував Гната Хоткевича до символістів [див. Іваницька, с. 65], проте письменник із тим твердженням не погоджувався і написав статтю-незгоду, яку не надрукували. Н. Шумило вказує, що «поза критичними, позитивні прижиттєві відгуки були. Перший І. Франка...» [Шумило 2003, с. 11]. Він зазначав, що в окремих творах автор «піднімається на висоту справжнього таланту» [Франко 1984, с. 516]. О. Білецький у приватному листі до Гната Хоткевича (1937) високо оцінив доробок письменника, зазначивши, «що його творчість була б помітною у будь-якій літературі», а це вказує на неабиякий розвиток і реалізацію творчого потенціалу митця [цит. за Шумило 2003, с. 11].

Дослідження Гуцульщини, вивчення звичаїв і культури цього краю зайняли особливе місце в малій прозі Гната Хоткевича, зокрема «Гуцульські образки» і «Гірські акварелі» «... вважаються найвищим мистецьким досягненням письменника. Зродилися вони з естетичних потрясінь, свіжих вражень, захоплення Карпатами, людьми, мовою, звичаями. І виник, може, і для самого автора несподівано, психологічний портрет українця-гуцула такої тонкої роботи і так любовно виконаний, що подібного не виторив і той, хто народився й виріс у тому краї» [Приходько 1993, с. 100]. Послухавши поради етнографа В. Гнатюка, Гнат Хоткевич знайомиться з Гуцульщиною, вивчає звичаї, мову, побут гуцулів. Літературознавці стверджують, що у збірках «Гірські акварелі» та «Гуцульські образки» «письменник створив художній літопис життя й побуту гуцулів кінця 19-го й початку 20-го століття, змалював гордих і волелюбних людей, які борються проти кривд і насильства можновладців та окупантів» [Нитченко 1994, с. 109]. Усе це свідчить, що Гнат Хоткевич не обмежився описом звичаїв і традицій, а вказав на негативні соціально-політичні процеси, які впливали на життя гуцулів.

Н. Шумило зазначає: «Якщо брати до уваги подальшу творчість Хоткевича, то до свого еміграційного періоду він напише ряд оповідань, у яких приділить увагу різним з реалістичної точки зору фантазмагоричним здатностям людського духу, підвищеній чутливості сприймання суб'єктивно побаченого світу. ... За зближення з молодомузичцями в естетизації еротики (“Пісня пісень”, “Aria passionata”) та смерті (“Похорон”) Г. Хоткевич зазнав критики, від хатянина М. Євшана – за надмірний ліризм “Гірських акварелів”... За всієї ху-

дожньої пошуковості найсильнішими виявилися ті оповідання Г. Хоткевича, в яких він складні, важко збагненні психічні стани людини намагався трансформувати в реалістичні сюжетні картини (“Історія однієї ночі”, “Дияволиця”, “Голодовка”)...» [Шумило 2003, с. 13]. Дослідники «Творів у двох томах» Гната Хоткевича узагальнюють, що навіть перші оповідання здебільшого мають соціальну основу, тому не була права вульгарно-соціологічна критика, яка перекреслювала всю ранню творчість автора як декадентську [Погребенник 1966, с. 15–16]. Безперечно, що в деяких творах цього періоду відчутні впливи модернізму. Але реалістичні тенденції все ж виразно відчувалися у художніх зразках кінця 1890-х–початку 1900-х років. Пізніше, з часу революції 1905 р., в якій Г. Хоткевич брав активну участь, ці тенденції у його творах стають домінантними.

Революція 1905–1907 років залишила помітний слід у творчості Гната Хоткевича – з'явився ідейно-тематичний цикл оповідань «Троє (нарис галицького життя)», «Перед дверима», «Так мусіло бути», у якому автор описав виступи революційно налаштованих мешканців Галичини. У їх основу покладено історичний факт – вбивство намісника Галичини графа А. Потоцького, відтак Гнат Хоткевич створює образ народного месника-бунтаря. Пізніше, перебуваючи за кордоном, письменник напише цикл оповідань, у яких порушить проблему «герой і народ». До цього циклу входять твори «У свобідній країні» (1906), «Про що думав октябрист на робітничому святі 1-го Травня у Львові», «Страшна ніч», «Жертви патріотизму». Оповідання «Про що думав октябрист на робітничому святі 1-го Травня у Львові» спочатку було написане російською, оскільки готувалося до друку в російському виданні, проте згодом автор надрукував його українською мовою. Гнат Хоткевич висміяв відомий царський маніфест, який часто іронічно трактували, як «мертвими свобода – живих под арест». У творах Гната Хоткевича, написаних під враженням революції 1905 року, широко використовуються міфічні мотиви, що засвідчують оповідання «Першому революціонерові», «Борець».

І. Приходько зауважує, що збірка «Поезія в прозі» стала продовженням авторських роздумів про сенс життя, моральні норми і духовні цінності, а ліричний герой, «рефлексуєючи, іронізує над собою, над своєю громадянською пасивністю (“Осінь”）」 [Приходько 1993, с. 96]. Для цього письменник використовує колористичні та звукові ефекти. Художні контрасти породжують додаткові асоціації: «...ваблива морська хвиля – і темні глибини землі... Молитва через звуки музик ніби в'яже душу немовляти з космосом, вона має колись озватися у його душі... (“Verseuse Chorina”)». «Поезія в прозі» засвідчила вміння автора створювати короткі, але дуже промовисті “акварельні малюнки”, де журливий настрій може бути навіяний і поданий через рефрен пісні [Приходько 1993, с. 96].

«Гірські акварелі» датуються 1914 роком і містять дев'ятнадцять творів, які різні за настроєм та формою: медитація («Село», «Черемош»), філо-

софська притча («Життя»), образок («Дві дяхихи»), класично виписана новела, побудована на художніх деталях («Пожарище») і т. ін. Тонко зображуючи природу, її стан, письменник майстерно поєднує настроєві відтінки пейзажів і нюанси поведінки людей, їх вдачі: характер потоків асоціативно пов'язано з людськими рисами – письменник описує натури догідливих, зручних, непокірних. Крізь поетичні переливи барв, мінливість звуків у природному середовищі «прочитуються» людські характери: споглядаючи старі смереки, ялиці й молоденьку смерічку, Гнат Хоткевич роздумує про захланність, заздрість (старі ханжі засуджують довірливу смерічку). Логічним продовженням стала наступна акварель, побудована у формі монологу самотньої смерічки, яка нарікає на свою долю. У малій прозі Гната Хоткевича описи природи переплітаються з колоритними деталями життя мешканців цієї місцевості: «душа села» нерозривно пов'язана з «душею» Чорного Черемоша – мінливого, незбагненого, то доброго, то жорстокого до людей. У багатьох акварелях, етюдах простежується зміна почуттів, настроїв, емоцій, що відображено в роздумах та асоціаціях. Усе це вказує на медитативно-асоціативне начало, уміння автора точно окреслити характер, описавши його дуже лаконічно, через конкретну художню деталь. «Гуцульські образки» стали не тільки особливою формою втілення авторських емоцій, а й відображенням буття гуцулів, у якому багато небезпек, лиха, звідси й тривога, що буде порушеною предковічна краса.

Гнат Хоткевич вміє психологічно тонко відтворити порухи природи і людської душі. Для цього він часто вдається до синтезу мистецтв. Наприклад, у новелі «Портрет» фабула слабо окреслена, адже відіграє тільки алегоричну роль: розповідається про портрет як «втілену в мистецькому творі красу, яка є сенсом життя або має в собі сенс, більший за сенс самого життя» [Павличко 2002, с. 126]; хоча дівчина Іда, котра зображена на портреті, померла в молодому віці, юнак Лоріо закохується в цей образ. С. Луцак вказала на вплив музики, зворотньо-поступальний характер сприймання в новелі «Блудний син»: студент Микола Річенко, який шалено закоханий у дуже багату «професійну» хвойду Віру Павлівну, залишає вдома вірну йому дівчину і приходиться до хоромів полюбаски, щоб почути, як вона грає на фортепіано, але музика послужила «“перцептивним механізмом “відбору” істотних образів-знаків, із яких пізніше утворилися ті асоціативні ланцюжки, що розкрили слухачеві музичної імпровізації глибшу істину... (усвідомлення своєї ницості або ж вини перед Любою)» [Луцак 2010, с. 34]. Музика несподівано змінила розвиток любовної пригоди: «Ось перший сумний мінорний акорд. Якийсь мороз пробіг по всій істоті Миколи, він здригнувся навіть... Ось другий, третій... Що це? Стається пригадати, де чув мільдію раніше. < ...> Хотів подивитись на ноти, але бачив, що Віра Павлівна грала без нот: це була її фантазія» [Хоткевич 1929, т. 5, с. 161]. Образи-знаки поєднуються в асоціативні ланцюжки і через музичну імпровізацію розкривають слухачеві істину. Тривале занурення Річенка

в емоційно-енергетичне поле музики привело до болючого осягнення ницості власної поведінки, вини «блудного сина» перед Любою.

Як професійний бандурист Гнат Хоткевич часто вдавався до музикознавчих аналогій. Так, у новелі «Caprice Шуберта» герой, слухаючи гру віолончеліста, відчуває зміну тонів, що асоціативно накладаються на емоції, внутрішній стан виконавця та реципієнта: «І в цю малу, навіть, я сказав би, маловартісну річ вливав він стільки змісту, що я не пізнав речі. Слухав, мов зачарований. Це була справжня мова богів, їх дивні слова, що нараз від чогось розшифровуються, стають зрозумілими й наповняють людську душу нез'яснимим блаженством. З тих пір і я не можу рівнодушно слухати Caprice Шуберта. Вже багато літ пройшло, а все хвилюють і непокоять мене ці звуки: нагадують наболілу душу» [Хоткевич 1929, т. 4, с. 70]. Фінальний фрагмент новели підкреслює емоційно-асоціативне начало, а процес виконання/слухання музичного твору допомагає відчуті і осмислити події, які відбулися. Загалом у малій прозі письменник часто використовує мистецькі паралелі, зокрема музичний супровід як прийом заглиблення у внутрішнє єство героїв; колористичні ефекти, контрасти, напівтони передають настроєву гаму, а персоніфікації, оживлення світу природи, використання прийому паралелізму розширюють контекст.

Принципи асоціативності та паралелізму виступають домінантним композиційним прийомом у збірці «Життєві аналогії». Читач осмислює новели крізь призму симетричності й параболізму, зокрема щодо оприявлення певних проблем і психологічних станів, серед яких сплески почуттів та інстинктів, несподівані повороти долі як «театральність» світу, невідворотність смерті, відчуття жаху та безвиході.

«Життєві аналогії» складаються із IX частин, у кожній з яких зіставлено 2 новели з окремими сюжетами і героями. Письменник поєднує їх на основі асоціативності, що значно розширює проблемно-тематичний зріз, а принцип параболічності поглиблює ці «аналогії». Доволі часто їх породжує паралельне зображення світу природи і людей. Письменник часто вдається до ефекту миттєвих вражень, що дозволяє передати емоційні сплески, безвихідь чи абсурдність ситуації. У короткій передмові до «Життєвих аналогій» Гнат Хоткевич згадував події з власного життя, які пізніше художньо переосмислив: «Новелі 1-5 найраніші; друга частина новелі ч. 4 заснована на безпосередніх враженнях від смерті брата одного з моїх товаришів-студентів, я провів коло цього хорого літо, але в яким році – згадати не можу. Думаю, що або 96 або 97. Пригода з машиністом Терещенком могла повстати тільки після 1897–98 років, бо це були роки, коли я сам їздив машиністом» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 5]. Твори, які ввійшли до «Життєвих аналогій», ілюструють пошуки нових виражальних засобів у малій прозі межі XIX–XX століть. У 1901 році газета «Діло» писала, що «українська проза тематично бідна, що пристрасті в ній калікуваті, «слабосильні», а Гнат Хоткевич,

Михайло Яцків, на думку Соломії Павличко, відкривали нові теми і ракурси життя, «їх обох цікавила людина, її психологія, її чуття й інтелект, її самотність і знудженість життям; приваблювала людина «поза політичним, соціальним і навіть національним контекстом», а їх пошуки поєдналися з тогочасними модерністськими [Павличко 2002, с. 123]. Уже перша новела засвідчує, що, заглиблюючись у сферу емоцій і почуттів, письменник вдається до поєднання реалістичних і натуралістичних епізодів, які акцентують увагу на трагізмі існування: глава сімейства, котрий залежний від алкоголю, регулярно проявляє агресію, а дружина і донька, які знають, чим можуть закінчитися його перепади настрою, мовчать і догоджають йому. На це вказують текстові деталі: «його дружина, дама дуже в тих настроях досвідчена, робила все можливе зі свого боку, аби не дати їй найменшої притки до вибуху. І власне, мабуть, оце найбільше знівало главу сім'ї»; «шарпонує з голови реміняку (призначення її було тримати скуйовджене волосся) і з серцем кинув на круглий ослін», проте «хотілося до чогось причепитися, на чомусь зігнати внутрішню свою їдь...» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 7]. Господар втрачає рівновагу через виття кудлатої псиці Ледьки, яка не здатна контролювати свої інстинкти: вона сиділа, прикута ланцюгом, її «має право вдарити кожний», у неї «відібрали дітей – і єдиний її протест, і не протест навіть, а тільки заява світові про свій біль і образу – було оте сумне, жалізне виття», хоч і її душа «боліла дуже за побиті ребра» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 8]. Шматок хліба, який ховає для неї під запаску донька господаря, виступає важливою художньою деталлю, яка вказує на доброту і співчуття дівчини, бажання полегшити страждання собаки, проте протистояти батьку донька не здатна.

Обивательські інстинкти і черствість публіки відчув на собі і головний герой іншої новели з I частини. Для глядачів театральна постановка «Гамлета» і страждання головного героя – це тільки гра і розвага, а не страждання і надриг душі. Хлопець пройшов чимало випробувань, боровся за власну мрію, уявляв, як вийде на сцену, але не передбачав такої кульмінації: «жорстока дійсність помістила його в низах життя, серед тих, хто навіть, як кажуть, ні родити, ні родитися не має права. Він мріяв, він уносився думками в далекі, любімі, прекрасні світи – а розпатланий хазяїн цохвилі нагадував йому, як далеко стоїть дійсність від мрій. Комуś подобається мішати золотий пісок із зноєм, а троянди кидати в брудне болото» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 10]; «стояв він за оправним станком, і кожний прищуватий півн'яний майстер мав право бити його по голові й виривати волосся, – це тоді, використовуючи кожну вільну хвилину самоти, виймав він з-за халляви засмальцьовану дешевеньку книжку віршів і надхненно читав їх собі голосно» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 9]; потім став коміком, а далі якось «удалося йому побороти всі закулісові махінації», «сьогодні йде "Гамлет", а він – у заголовній ролі» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 9]. Назва п'єси

вказує на несправедливість та злочинність світу, намагання донести правду. Варто нагадати, що Гнат Хоткевич перекладав «Гамлета», тому майстерно відтворив аналогічну проблему байдужості оточення: головний герой бачить, що працівники театру показують на нього пальцями, а глядачі чекають завершення вистави, щоб відсвяткувати в кав'ярні, вони черстві обивателі. Запитання героя, чи хоч хтось зрозумів його, і постріл у стелю глядачі сприймають як звичний сценарний хід. Тільки старший чоловік і молода дівчина співпереживали з актором. Щоб передати крах усіх мрій, безглуздість жертви і безвихідь, письменник описує шквал і оплески публіки як стогін і грім, як пекло з чортами, що свистять, а головний герой «грав, як герой, – героєм і вмер» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 12], а після вистави, як дитина, обезсилений ридав у кутку. Він не може зупинитися і вийти до публіки, яка продовжує аплодувати, бо знає: «вони підуть потім до ресторанчику й там за чаркою забудуть, що от зараз, тут, недалеко, жила людина життям нервів, духовною силою, говорячи невідомою мовою почуття» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 11]. Лексема «жила» з вказівкою на минулий час вказує на внутрішню смерть, крах усіх мрій, втрату сенсу існування. Сцена і аплодисменти неначе «вбивають» головного героя.

Саме межовість ситуацій, несподівані повороти об'єднують усі оповідання з «Життєвих аналогій». Доволі часто письменник проводить аналогії між життям людей і світом природи, зокрема тваринами, птахами, їх інстинктами. Тварини, як правило, постають беззахисними, приреченими на страждання, бо повністю залежать від навколишнього середовища, від людей, не можуть себе захистити. Людські долі, описані в новелах Гната Хоткевича, здебільшого теж трагічні. Вони потрапляють у життєві пастки, як мишенятко і двірник у новелі з II частини, не наважуються шукати виходу: Іван «тільки низько поклонився й пішов до своєї двірницької, в якій, до речі сказавши, нормальною температурою було 0° і за Цельсієм, за Реомюром, а часом і за Фаренгейтом»; «бідне залякане звірятко, хоч і бачило свою темницю одчиненою, але навіть і не намагалося тікати, паралізоване жахом, – жахом смерті» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 15]. Двірник переживає шквал емоцій тільки тоді, коли мишоловка, яка стоїть у його комірці, закривається, а життя нещасної мишки залежить від нього, адже своєю долею він не керує. Як параболічне продовження цієї новели письменник подає історію про переживання батька, котрий є лікарем, але безсилий, коли його син захворів на дифтерію. Розуміючи, що кінець уже близько, він молить Ісуса про містичне зцілення, усвідомлюючи, що безсилий щось змінити: «А потім знову хотілося йому святогудства, дерзких слів і вчинків – і знову потім щоби падати на коліна перед вищою силою й молити, молити, молити без кінця про помилування, прощення, забуття... Душа розривалася від тисячі почувань, і дедалі, то все більше якась тривога, якийсь таємний жах обхоплював його» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 22].

Біль, невідворотність втрати в «Життєвих аналогіях» Гнат Хоткевича часто відчують і тварини, про почуття яких ніхто не замислюється: «*Полилася кров, теля забилосся, засовало сплутаними ногами й замукало. То був стогін безпомічності. Так стогнуть усі ті, хто звук покійно схиляється перед все-сильною долею й не знаходить в собі сили хоч до якого протесту. І як багато їх, отих стогнущих!.. Ранком устань, як тільки хочеш рано, а вже почувши його десь, отой стогін, і чуєш його потім увесь день, вечір, ніч*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 25].

Усе це свідчить, що Гнат Хоткевич акцентує увагу не тільки на почуттях та емоціях окремої особистості, а й на суспільних проблемах, заручниками яких стають головні герої. Паралелізм у «Життєвих аналогіях» виконує функцію прихованого порівняння, що поєднує зооморфні та антропоморфні образи: телятко/син удови Микола; вовчиця/Маруся; вовки/робочі; птаство/панство; самотня пташина/Катруся та ін. Хоча простежується зіставлення явищ, проте між ними існує певна аналогія, яка підкреслює трагізм ситуації. Письменник використовує паралелізм, описуючи різні сфери життя, зокрема професійну діяльність. У IV новелі Гната Хоткевича зображено долю вчителя, що «*працював, працював – і доробився до туберкульозу*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 42], віддав усього себе «*праці на твердій ниві народній*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 42], що накладається на сумну історію Сіренького коника, який «*бився з останніх сил у своїй бичів'яній упряжці, вилізав із свого лохматого хомута, але толку було мало*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 35]. У V частині прочитується паралель між зооморфним образом корови Маньки, у якої забрали телятко на продаж, й антропоморфним образом вдови Семенишки, у котрої сина Миколу прикликали до служби в армію. Вони протестують проти того, що в них назавжди забирають їх дітей: «*...напруживши всі сили організму, за возом летіла корова*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 47], «*за возами, далеко відставши, бігла жєницина*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 53]. У VI частині наявні паралелі між зооморфними образами вовчиці й вовків, які інстинктивно переслідують її в період тічки, й антропоморфними образами Марусі та хтивих робочих, що підкреслює зв'язку натуру й інстинкти, які прокидаються в людей, неконтрольовану агресивну сексуальну поведінку.

Література

1. Іваницька С. Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільних трансформацій: історико-біографічні аспекти (кінець XIX ст.–1920 рік): монографія. Херсон : Гельветика, 2018. 596 с. Режим доступу: <http://biography.nbu.gov.ua/rating/r2018/txt/g7/7001.pdf>
2. Коломієць Р. Гнат Хоткевич. Харків : ТОВ «СИЦІЯ», 2019. 121 с. Режим доступу: <http://www.sicia.com.ua/free/15345.pdf>
3. Луцак С. Зворотньо-поступальний характер сприймання як конструктивний принцип художньо-естетичної взаємодії: на матеріалі новел із мистецтвознавчим міні-сюжетом Г. Хоткевича. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 27–28. С. 27–36.
4. Нитченко Д. Універсальний талант Гната Хоткевича. *Березіль*. 1994. № 3–6. С. 104–113.
5. Павличко С. Теорія літератури. Київ : Основи, 2002. 679 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Pavlychko_Solomiia/Teoriia_literatury/
6. Погребенник Ф. Гнат Хоткевич. Хоткевич Г. Твори в 2-х томах, Т. 1. Київ : Дніпро, 1966. С. 5–31.

У VII частині змальовано паралелі між птахами, які мали вилітати у вирій і панями, що виїжджали до міста, а Катруся вирішила залишитися в селі для високої мети – допомагати людям. Пани наголошують, що «*заради хвиливої філантропії немає сенсу зоставляти себе гнити в селі*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 169]. Письменник порівнює дівчину з пташкою, яка «*вдруге знесла свої яєчка. Їй радять кинути все й летіти. Вона й сама вся рветься звідси, бо холодно тут і страшно самій, але... під пуцем пригрілися яєчка й не пускають. І полетіла б вона в перших рядах, але ж тоді вітер обвіє, дощ обмочить її скарб, і пропадуть, – усі п'ятеро пропадуть...*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 87]. Натуралістичні картини, які змальовує письменник, підкреслюють безвихідь героїв і їх приреченість. У VIII новелі садизм названого брата Балумбая описано через образ собаки Нери: «*А він іще й бив не по-людському... Бідна жєвотина в'ється від болю, тихо скімлить, а заскавчує не сміє, бо він кричить «Циц!» і б'є тоді ще дужче...*» [Хоткевич 1928, т. 2, с. 175]. Джум-Галі змалку терпить знущання від свого названого брата Балумбая, проте готовий ризикувати своїм життям заради нього, як і Нера, яка рятує свого п'яного господаря, що немилосердно бив її. Паралелізм у збірці «Життєві аналогії» Гната Хоткевича виконує функцію, наближену до параболи.

Висновки. Отже, модерністські пошуки Гната Хоткевича найвизрашніше проявилися в малій прозі, на що звернули увагу І. Франко та С. Єфремов. Микола Євшан теж вказував на надмірний ліризм письменника («Гірські акварелі» та «Гуцульські образки»), хоч автор і не відмовлявся від зображення щоденних реалій життя. Щоб передати внутрішні конфлікти та переживання героїв, Гнат Хоткевич вдається до синтезу мистецтва та асоціативності, паралелізму (гра на сцені/життя; музика/почуття; колористика/емоції), що відображають справжні переживання людини, природи. У збірці «Життєві аналогії» твори поєднані на основі асоціативності, імпліцитних порівнянь, параболічності. У новелах, які попарно поєднані в IX частинах, простежується взаємозв'язок між світом природи, тварин і людей, які здатні відчувати весь спектр емоцій та почуттів: страх, ненависть, любов, агресію, прив'язаність; а символічні деталі дозволяють розширити контекст та виявити аналогії.

7. Приходько І. Гнат Хоткевич (1877–1938). Творчі портрети українських письменників ХХ століття [Текст] : посібник для вузів і шкіл. Хмельницький : Поділля, 1993. С. 94–117.
8. Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ в. Зібрання творів: У 50 т. Т. 41. Київ: Наукова думка, 1984. С. 471–529. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Zibrannia_tvoriv_u_50_tomakh_t41/
9. Хоткевич Г. Кілька слів від автора (до 2-го тому). Твори у 8 т. Т. 2. Харків : Кооперативне вид-во РУХ, Харк. школа друкарського діла ім. А. Багинського, 1928. С. 5–6.
10. Хоткевич Г. Твори у 8 т. Т. 1–6. Харків : Кооперативне видавництво РУХ; Харківська школа друкарського діла ім. А. Багинського, 1928–1929.
11. Шумило Н. Гнат Хоткевич: еволюція художнього пошуку. *Дивослово*. 2003. № 11. С. 11–17.

References

1. Ivanytska S. (2018) Publitsystychna spadshchyna Serhii Yefremova v konteksti suspilnykh transformatsii: istoryko-biografichni aspekty (kinets XIX st.–1920 rik): monohrafiia [Serhiy Efremov's journalistic legacy in the context of social transformations: historical and biographical aspects (end of the 19th century–1920): monograph]. Kherson : Helvetyka. 596 s. Rezhym dostupu: <http://biography.nbu.gov.ua/rating/r2018/txt/g7/7001.pdf> [in Ukrainian].
2. Kolomiets R. (2019) Hnat Khotkevych [Hnat Khotkevych]. Kharkiv : TOV «SYTSYIA». 121 s. Rezhym dostupu: <http://www.sicia.com.ua/free/15345.pdf> [in Ukrainian].
3. Lutsak S. (2010) Zvortno-postupalniy kharakter spryimannia yak konstruktivnyi pryntsyp khudozhno-estetychnoi vzaiemodii: [na materialii novel iz mystetstvoznavchym mini-siuzhetom H. Khotkevycha [The reciprocal-progressive nature of perception as a constructive principle of artistic-aesthetic interaction: on the material of novels with an art history mini-plot by H. Hotkevych]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia*. Ivano-Frankivsk. Vyp. 27–28. С. 27–36 [in Ukrainian].
4. Nytchenko D. (1994) Universalnyi talant Hnata Khotkevycha [Universal talent of Hnat Khotkevych]. *Berezil*. № 3–6. С. 104–113 [in Ukrainian].
5. Pavlychko S. (2002) Teoriia literatury [Theory of literature]. Kyiv: Osnovy. 679 s. Rezhym dostupu: https://chtyvo.org.ua/authors/Pavlychko_Solomiia/Teoriia_literatury/ [in Ukrainian].
6. Pohrebennyk F. (1966) Hnat Khotkevych [Hnat Khotkevych]. Khotkevych H. Tvory v 2-kh tomakh, T. 1. Kyiv : Dnipro. S. 5–31 [in Ukrainian].
7. Prykhodko I. (1993) Hnat Khotkevych (1877–1938) [Hnat Khotkevych (1877–1938)]. *Tvorchi portrety ukrainskykh pysmennykiv XX stolittia [Tekst] : posibnyk dlia vuziv i shkil. Khmelnytskyi : Podillia*. С. 94–117. [in Ukrainian].
8. Franko I. (1984) Z ostannikh desiatylyt ХІХ в. [From the last decades of the 19th century]. *Zibrannia tvoriv: U 50 t., T. 41*. Kyiv: Naukova dumka. S. 471–529. Rezhym dostupu: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Zibrannia_tvoriv_u_50_tomakh_t41/ [in Ukrainian].
9. Khotkevych H. (1928) Kilka sliv vid avtora (do 2-ho tomu) [A few words from the author (to the 2nd volume)]. *Tvory u 8 t. T. 2*. Kharkiv : Kooperativne vyd-vo PUX, Khark. shkola drukarskoho dila im. A. Bahynskoho. С. 5–6 [in Ukrainian].
10. Khotkevych H. (1928–1929). *Tvory u 8 t. [Works in 8 vols.]. T. 1–6*. Kharkiv : Kooperativne vydavnytstvo RUKh; Kharkivska shkola drukarskoho dila im. A. Bahynskoho [in Ukrainian].
11. Shumylo N. (2003) Hnat Khotkevych: evoliutsiia khudozhnogo poshuku [Hnat Khotkevych: evolution of artistic search]. *Dyvoslovo*. № 11. С. 11–17 [in Ukrainian].

THE POETICS OF SHORT PROSE BY HNAT KHOTKEVYCH: PECULIARITIES OF ARTISTIC THINKING

Abstract. The work is dedicated to the study of Hnat Khotkevych's short prose, the formal and thematic parameters of which remain underexplored, thus highlighting the relevance of the research. The aim of the article is to explore the genre, compositional, and stylistic features of these small artistic forms, which allows us to illuminate the creative persona of the writer against the backdrop of the literary process of the late 19th–early 20th centuries. The aim gives rise to a number of objectives: to analyze the genre diversity of the artist's short prose; to identify characteristic features of his individual style, including artistic techniques; to characterize the compositional peculiarities of the short prose; to illustrate the manifestations of parallelism, which broaden the context and influence the perception of the works' themes.

The article briefly characterizes Hnat Khotkevych's early works and his initial artistic explorations within the context of contemporary literary criticism. During that time, the author faced accusations from critics who either criticized his vulgar-sociological approach or labeled his work as decadent. The modernist tendencies of Hnat Khotkevych became most pronounced in his short prose, which drew the attention of both his contemporaries and literary scholars of the second half of the 20th–early 21st centuries.

Based on a detailed analysis of the collection “Life Analogies”, it is established that the principles of association and parallelism dominate the artistic thinking of the author and serve as important compositional techniques. The collection consists of nine parts, each combining two novellas with separate plots and characters based on associative connections, thus expanding, and deepening the thematic scope of the works through their parabolic nature. Attention is focused on specific psychological states, bursts of emotions, manifestations of human and animal instincts, unexpected twists of fate, and the “theatricality” of the world, intensifying the sense of the inevitability of death, horror, and hopelessness. Symbolic details allow for the expansion of

context and the discovery of analogies between the world of humans and nature. In order to convey the internal conflicts and experiences of the characters more deeply, Hnat Khotkevych often resorts to the synthesis of arts, associations, and parallelism, particularly drawing from the realm of music. This is influenced by a biographical factor and, in turn, enhances the modernist discourse of his short prose (the play on stage/life, music/emotions, color palette/emotions).

Keywords: Hnat Khotkevych, Artistic thinking, modernism, genre, image, associations, analogies, parallelism, psychological depth.

© Луцак С., 2023 р.; © Вівчарик Н., 2023 р.

Світлана Луцак – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету, Івано-Франківськ, Україна; sv.lutsak@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6862-5838>

Svitlana Lutsak – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Linguistics, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine; sv.lutsak@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6862-5838>

Наталія Вівчарик – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна; vivcharik@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-8424-2397>

Natalia Vivcharyk – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Literature Department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine; vivcharik@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-8424-2397>